

Епіграфом про легендарну постать талановитого українського маляра і графіка зі світовим ім'ям можуть бути слова самого волинського художника: «Я не можу битися зброєю, але б'юся різцем і долотом. Я, каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей в світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива... Я хочу, щоб світ знав, що визвольна боротьба триває, що українці б'ються... Така моя думка, думка рядового підпільника. Слава Україні!...».

ЛЕГЕНДАРНИЙ ЛИЦАР СВОБОДИ

(До 65-річчя з дня загибелі Ніла Хасевича)

Маючи прекрасну освіту, міг би бути успішним художником, жити заможнo, але він став борцем за свободу, влившись у ряди українських повстанців під час Другої світової війни, обрав підпільну кріівку з нехитрими засобами друкарства, з побутовими незручностями і постійною небезпекою. Слава до нього прийшла тільки після героїчної смерті. Адаже твори художника-борця не одне десятиліття пролежали у спецфондах більшовицьких чекістів, в архівах волинського НКВС.

Про легендарну постать видатного художника з Рівненщини Ніла Хасевича видано вже чимало книг. Про нього ще в 1994 р. кінорежисер Михайло Ткачук створив цікавий документальний фільм під промовистою назвою «Здобути або не бути», в якому на основі архівних документів і

ноги – дефев'яний протез) спочатку записується на відділ малярства, а трохи згодом переходить на графічний. Уже тоді молодий художник розглядав графіку як могутній пропагандистський чинник. Нею можна «розмовляти» з величезною аудиторією і без перекладача. Вчиться сумлінно, хоч змушений терпіти злигодні. Бо що візьмеш із батьківського дому, коли і там не краще?

і з перших років навчання Ніл Хасевич проявив себе як наполегливий і здібний слухач. Навіть у першому семестрі він отримав грошову нагороду. Однак тільки в 1930 р. він був зарахований повноправним студентом Варшавської академії мистецтв. Не міг позбутися бідності, нестатків. Вони супроводили його багато років. Тому-то сторінки особової справи рясніють проханнями (ксерокопії архівних матеріалів надіслав мені

кові знаки Ніла Хасевича», автор робіт показав себе неперевершеним майстром еклібрисів. Тільки митець неабиякого хисту може передати на мініатюрній площі те, до чого прагне душа бібліофіла (книголюба).

Про нього, як про неординарну людину, щиро згадують старожилі Дюксина. Кілька років Григорій Судак разом із Нілом відвідували церковний хор. За його розповіддю, так читати Апостола, як це робив Хасевич, ніхто не вмів у їхньому селі.

Варто пам'ятати, що брати Хасевичі були зв'язані з оунівським підпіллям, керівником якого з середини 30-х років на Костопільщині був мешканець села Звіздівка Григорій Рибак – людина освічена і свідомо, справжній патріот України.

Коли над Європою згустилися темні зловісні хмари і розрядили-

Надії патріотів на відновлення державної незалежності України розбилися об жорстоку дійсність. Вони переконалися в тому, який «новий порядок» принесла коричнева чума із Західної Європи: арешти, знущання, розстріли ні в чому не винних людей... І коли у квітні 1943 року почали масово формуватися загони УПА на Волині, Ніл Хасевич долучився до підпілля, навіть став близьким другом Клима Савура (Дмитра Кляківського) – командувача УПА-Північ, штаб якого містився у Гутвині (за кілька десятків кілометрів на північ од Костополя). Тільки вузьке коло людей знало, хто приховується під такими псевдами, як Бей, Зот, Рибалко, Левко... Наступив новий етап у біографії художника. Тепер його чатувала смертельна небезпека на кожному кроці. і так упродовж майже десяти років.

Будучи інвалідом, Ніл Хасевич не міг тримати зброї в руках. За зброєю йому служили різець, долото і пристрасне слово публіциста. Командування доручило Нілу очолити політико-пропагандистську ланку групи УПА-Північ. Керував друкарнею повстанців, реда-

дозволила Нілові відійти з північними групами УПА на Захід. Він твердо вирішив залишитися у рідному краї для подальшої боротьби. З цього приводу характерні слова з його листа, переданого в 1951 році за кордон: «Я, каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей у світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива...»

Минали роки, сповнені тривоги, поневірянь і сподівань. І коли гравюри з глибокого підпілля потрапили до рук делегатів сесії Генеральної Асамблеї ООН та іноземних дипломатів, зі столиці СРСР Москви надійшла рішуча вимога – «негайно припинити антирадянську діяльність». Відтоді чекісти взялися за «полювання» на Бей-Зота. Їм допоміг випадок. В одній кріівці вони знайшли документи. Розшифрувавши, зрозуміли, що тощ комусь заготував 5 кг паперу і вишневе дерево. Здогадалися: такі речі потрібні тільки художникам. Як на те, ще й адреса приблизна повідомлялася – бункер на околиці села Сухівці Рівненського району.

Вранці 4 березня 1952 року кріівку оточили енкаведисти. В ній знаходилися Ніл Хасевич і два охоронці. Повстанці здаватись не думали. Нашвидку спалили важливі документи і саморозстрілялися. Так мужньо зустріли смертну годину талановитий графік і його соратники – на псевда Гнат і Матвій.

Світлу пам'ять про безстрашного лицаря свободи Ніла Хасевича нині свято бережуть його земляки. 25 листопада 1995 року з нагоди 90-ліття з дня народження художника-борця в Дюк-

спогадів старожителів яскраво розкрита діяльність Ніла Хасевича в умовах глибокого підпілля.

На Рівненщині є таке село Дюксин. Воно розкинулось понад голубою стрічкою Горині, за 45 кілометрів од Костополя. В Дюксині у сім'ї диякона Антона Івановича Хасевича 25 листопада 1905 року народився другий син, якому дали ім'я Ніл. У Рівненському обласному державному архіві зберігається клірова (церковна) книга, де сказано, що Антон Хасевич (батько Ніла) прибув у Дюксин 25 березня 1898 р. із села Тинне (нині – Сарненський район).

Раннє дитинство минало у середовищі сільських дітей. Краса надгориньської природи не могла не пробуджувати в ньому творчих прагнень. Початкову освіту здобував під керівництвом батька. Пізніше були Житомирська семінарія і приватна українська гімназія в Рівному. Довелося жити в тривожні часи.

У молоді роки (в 1918, а за спогадами самого Ніла – в 1922 р.) став калікою: на Оржівському залізничному переїзді потрапив із матір'ю під потяг (сполохалися коні). Мати загинула. Лівої ноги хлопця не вдалося врятувати. Після тривалого лікування Ніл декілька років відвідував майстерню художника Василя Реня у Рівному. А це, очевидно, і вирішило майбутню долю живописця і графіка. Перед юнаком-інвалідом виникла складна проблема: іти дорогою батька чи обрати свою. Перемогло бажання стати художником. У 1925 р. екстерном складає іспит і отримує атестат про закінчення гімназії, а в 1926 р. він – уже вільний слухач Варшавської академії мистецтв.

Невисокого зросту, бідно вдягнутий, із палицею в руці (замість

знайомий поляк Юзеф Вашкевич): «Я сам себе утримую, – писалося в одній із заяв, – знаходжусь у критичних матеріальних обставинах... Прошу надати мені крайову стипендію...».

Знавці мистецтва заговорили про Ніла як про талановитого художника. У своїх рефератах молодий митець не раз висловлював власне бачення малярства, вказуючи на його суспільну роль. В одному з них, написаному в 1933 р., 24 лютого (під час іспиту), Хасевич цитує слова Мейсонера: «Малюнок є правдою абсолютною, а мову правди треба вчити скрізь і завжди. Зробив би малюнок основою навчання у всіх школах. Це єдина мова, якою можна висловити все».

1933 року Ніла Хасевича допущено в Академії до письмового іспиту на учителя рисунку в середніх школах. Писав на тему «Рисунок як виховний чинник». Отриманий диплом давав йому право стати учителем рисунку в середніх школах Польщі, але дістати працю за фахом будучи українцем, було практично неможливо. Хасевич так і не закінчив академію мистецтв, бо не мав чим заплатити за навчання.

У 30-х роках минулого століття волинського митця знала чи не вся Європа. Адже у передвоєнний час мистецький гурток «Спокій» влаштував чимало виставок з участю Ніла Хасевича. Його графічні та малярські роботи бачили жителі Праги, Варшави, Берліна, Луцька, Львова, Рівного, Кременця... А кращі дереворити експонувалися в Лос-Анджелесі, Чикаго, де отримали високу оцінку від фахівців. А це говорить про той факт, що до нього прийшло визнання.

Перед самісіньким початком Другої світової війни у Варшаві (1939) побачив світ альбом «Книж-

ся польсько-німецькою війною у вересні 1939 року. 17 вересня Червона армія перейшла кордон, щоб узяти «під захист» населення Волині. Про таємний зговір двох міжнародних акул Гітлера і Сталіна ще не було відомо. Під пильне око нової влади потрапила передусім патріотично настроєна інтелігенція.

Багато творчих задумів мав Ніл Хасевич, але про вільне втілення їх годі було думати. Тож він змушений був працювати учителем у рідному селі та підробляти бухгалтером у споживчій кооперації.

Друга світова війна почалася 1 вересня 1939 року. У липні 1941 року була окупована Рівненщина. Багато хто з українців мріяв про відновлення самостійної держави. Під редагуванням Григорія Рибачка вийшло декілька чисел газети «Самостійність». Але редколегія змушена була змінити її назву на «Костопільські вісті». У планах фашистів Україні відводилася доля німецької колонії.

У Рівному Степан Скрипник і Улас Самчук налагодили випуск часопису «Волинь». Був запрошений до співпраці Ніл Хасевич. Правда, не тільки як художник. На сторінках газети він виступав і як автор публіцистичних статей.

Починаючи з 1942 року, була відновлена діяльність осередків «Просвіти», ліквідованої за «перших советів». Її активістами стали брати Хасевичі – Ніл і Анатолій. Про це ми дізнаємося з газети «Костопільські вісті» від 22 березня 1942 року. У короткій замітці «Дюксин пробуджується» читаємо: «Перший свій публічний виступ присвятила «Просвіта» Шевченковим роковинам, влаштуваючи 15.III ц.р. урочисту академію, яка пройшла несподівано добре і на високому рівні та зробила сильне враження на присутніх».

гував газету «До зорю», як художник оформляв сатиричні журнали «Український перець» і «Хрін».

Підпільний «Український перець» виходив у 1943-1945 роках. Кілька чисел цього унікального видання зберігається в обласному архіві. Зрозуміло, що з конспіративних міркувань працівники редакції не могли вказати, де виходив цей журнал, хто його автори, кому належать убивчі карикатури на головних винуватців Другої світової війни. Проте мистецький почерк повстанського художника і журналіста проглядається виразно. Надруковані матеріали і поліграфічне оформлення дають підставу робити висновок, що часопис готували спеціалісти високої кваліфікації.

До честі Ніла Хасевича є той факт, що він був обраний членом центрального і крайового проводів ОУН і Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – підпільного парламенту. То, звичайно, вияв глибокої пошани і довіря до «рядового підпільника», як скромно називав себе художник-графік.

Хоч війна закінчилася, але українські повстанці продовжували боротьбу. Девізом їхніх визвольних змагань стали слова: «Здобудемо Українську державу або згинемо в боротьбі за неї». Мистецький доробок Ніла Хасевича періоду війни і після її закінчення значний. Він нараховує понад 150 дереворитів, що були видані за океаном у двох альбомах: «Волинь у боротьбі» та «Графіка в бункерах УПА» (1950-1952 роки).

Що спонукало художника-інваліда жити в сирих криївках, терпіти незручності і кожної хвилини дивитися смерті у вічі? Можливо, розгадка у словах Хасевичевого друга Петра Мегика: «З великої любові до мистецької культури України зародилась ненависть до ворогів українського народу».

Совість полум'яного патріота не

сині на подвір'ї сільської школи відкрито стелу, виготовлену з польського базальту (архітектор Мирослав Марчишин), на якій відтворений автопортрет графіка. Його великі проникливі очі дивляться глибоко в душу кожного з нас. Наче з якимось докором і водночас із надією.

Київський кінорежисер Михайло Ткачук ще на початку 90-х років створив документальний фільм про Ніла Хасевича під назвою «Здобути або не бути». Не раз я переглядаю цю унікальну кінострічку. І кожного разу вона мене хвилює. Ота хресна дорога трьох сивочолих ветеранів УПА (сильна емоційна деталь!) показана автором так яскраво, що глядачем сприймається як символ шляху, пройденого борцями за свободу упродовж багатьох років.

У селі Сухівці, що за 12 кілометрів од Клевая, де загинув художник, за ініціативою Рівненської районної краєзнавчої організації (голова Микола Федоршин) споруджений пам'ятник, на якому викарбувані слова: «Воля людині, воля народам! У п'ятдесяту річницю Української Повстанської Армії».

Там, на цьому трагічному місці, кожного року 4 березня збираються українські патріоти, щоб віддати шану людині, котра стала символом мужності і нескореності, героїзму і самопожертви в ім'я святої ідеї – самостійності і незалежності України.

Можливо, висловлю думку багатьох костопільчан, коли скажу, що у центрі міста на майдані Незалежності варто спорудити пам'ятник видатному художникові-борцеві Нілові Хасевичу, котрий поклав своє життя на вівтар нашої свободи.

Анатолій КАРП'ЮК
м. Костопіль